

INSTYTUCJA MAŁEGO RUCHU GRANICZNEGO I JEJ IMPLIKACJE EKONOMICZNE

Streszczenie

Obecny kształt granic Unii Europejskiej oraz ich otwartość zwraca uwagę na kwestię instytucji małego ruchu granicznego. Odnosi się ona do ułatwień przekraczania granic z państwami sąsiadującymi, aby nie stanowiły one barier handlu czy współpracy transgranicznej, przy jednoczesnym zapewnieniu ochrony przed działalnością przestępczą. Rozwiązanie to ma szczególne znaczenie dla Polski, której granice wschodnie są niemal w całości zewnętrznymi granicami Unii Europejskiej. W artykule zostały poruszone zatem podstawy funkcjonowania małego ruchu granicznego z poszczególnymi państwami spoza strefy Schengen, a zwłaszcza konsekwencje ekonomiczne wprowadzenia tego typu usprawnień w stosunku do mieszkańców strefy przygranicznej.

Słowa kluczowe: mały ruch graniczny, strefa przygraniczna, strefa Schengen, zewnętrzna granica Unii Europejskiej

Local Border Traffic and its Economic Consequences

Abstract

The current shape of the European Union borders, and their openness, make the notion of local border traffic a very relevant one. The term refers to the facilitation of border crossing so that they do not constitute a barrier to trade or to various types of cross-border cooperation between neighbouring countries, while still providing protection against criminal activity. This solution is particularly important for Poland, whose eastern border is, almost in its entirety, an external border of the European Union. The paper discusses the most important questions associated with local border traffic between Poland and individual countries outside the Schengen area, especially the economic impact of this arrangement on the residents of the border areas.

Key words: small border traffic, Schengen area, border area, external border of EU

Wstęp

Granica państwa ma, z jednej strony, wymiar historyczny i polityczny, oddzielając odmienne: narodowości, związki religijne czy kulturowe¹, natomiast z drugiej, to także bariera gospodarcza.

---

¹ A. Maksimczuk, L. Sidorowicz, *Graniczna obsługa ruchu osobowego i towarowego w Unii Europejskiej (wybrane aspekty)*, Almamery Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2008, s. 13.

Celem artykułu jest analiza dotychczasowego funkcjonowania małego ruchu granicznego w Polsce. Rozwiązanie to przynosi pozytywne efekty zarówno pod względem ekonomicznym, politycznym i społecznym, a co za tym idzie, podobnych następstw należy spodziewać się po wprowadzeniu tego ułatwienia na granicy polsko-białoruskiej. Zweryfikowanie tak postawionej hipotezy jest oparte na analizie dostępnych danych statystycznych oraz aktów prawnych, związanych z funkcjonowaniem umów w ramach małego ruchu granicznego pomiędzy Polską a Ukrainą i Rosją.

Instytucja małego ruchu granicznego to rozwiązanie ułatwiające współpracę transgraniczną między krajami strefy Schengen a państwami niebędącymi jej członkami. Obywatele państw nienależących do strefy mają utrudnione możliwości przekraczania granic, co z jednej strony, pozwala ograniczać negatywne zjawiska, takie jak: nielegalna imigracja czy przestępczość, z drugiej, może powodować zmniejszenie kontaktów mieszkańców po obu stronach granicy. Polska, której granice w dużej mierze są granicami zewnętrznymi Unii Europejskiej, jest szczególnie zainteresowana rozwojem instytucji małego ruchu granicznego.

Pojęcie małego ruchu granicznego i jego podstawy prawne

Mały ruch graniczny to rozwiązanie przyjęte na podstawie *Rozporządzenia (WE) nr 1931/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 roku ustanawiającego przepisy dotyczące małego ruchu granicznego na zewnętrznych granicach lądowych państw członkowskich i zmieniające postanowienia Konwencji z Schengen*². Stanowią one odstępstwo od ogólnych przepisów regulujących kontrolę graniczną osób przekraczających zewnętrzne granice państw członkowskich Unii Europejskiej, ustalonych w kodeksie granicznym Schengen³, który reguluje przekraczanie granic wewnętrznych pomiędzy państwami członkowskimi i zewnętrznymi – z krajami trzecimi. Rozporządzenie ustanawiające mały ruch graniczny przewiduje wyjątki od kontroli osób zamieszkałych w strefie przygranicznej, przy pobycie w określonym czasie i posiadających odpowiednie pozwolenie.

Strefa przygraniczna oznacza w rozporządzeniu strefę, która nie sięga dalej niż 30 kilometrów od granicy. Jednostki podziału administracyjnego, które mają być uznane za strefę przygraniczną, są wyznaczone przez zainteresowane państwa w umowach dwustronnych. Jeżeli część którejkolwiek takiej jednostki jest położona między 30. a 50. kilometrem od linii granicy, uznaje się ją, mimo to, za część strefy przygranicznej⁴.

² Dz. U. L 405 z 30.12.2006 roku.

³ Rozporządzenie (WE) nr 562/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 marca 2006 roku ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulujących przepływ osób przez granice, Dz. U. L 105 z 13.04.2006.

⁴ Art. 3 pkt 2.

Mieszkańcy strefy przygranicznej mogą przekraczać zewnętrzną granicę lądową sąsiadującego państwa członkowskiego w ramach zasad małego ruchu granicznego, jeśli:

- posiadają zezwolenie na przekraczanie granicy w ramach małego ruchu granicznego oraz (jeżeli to wymagane) ważny dokument lub dokumenty podróży;
- nie są osobami, wobec których dokonano wpisu do celów odmowy wjazdu w Systemie Informacyjnym Schengen (SIS);
- nie są uważani za stanowiących zagrożenie dla: porządku publicznego, bezpieczeństwa wewnętrznego, zdrowia publicznego lub stosunków międzynarodowych żadnego z państw członkowskich, a w szczególności nie dokonano wobec nich, na tej samej podstawie, wpisu do celów odmowy wjazdu w krajowych bazach danych państw członkowskich.

Wedle uregulowań prawnych mieszkańcami są obywatele państwa trzeciego, legalnie mieszkający w strefie przygranicznej przez okres ustalony w umowach dwustronnych (jednak nie krócej niż rok). Natomiast maksymalny czas trwania każdego nieprzerwanego pobytu może wynosić najwyżej trzy miesiące.

Doświadczenia Polski w funkcjonowaniu małego ruchu granicznego - Ukraina, Rosja, Białoruś (wybrane aspekty)

Pierwszym państwem, z którym Polska jako członek Unii Europejskiej zawarła porozumienie o małym ruchu granicznym, była Ukraina. W roku 2007 rząd Rzeczypospolitej Polskiej i Gabinet Ministrów Ukrainy rozpoczęły negocjacje, które zostały zakończone po trzech rundach parafowaniem umowy w dniu 4 marca 2008 roku. Następnie dokument przekazano do konsultacji Komisji Europejskiej, aby w końcu 28 marca 2008 roku została podpisana umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o zasadach małego ruchu granicznego⁵. Po ratyfikacji⁶ umowy, zaczęła ona obowiązywać obywateli Polski i Ukrainy zamieszkujących określony obszar przygraniczny (rysunek 1.).

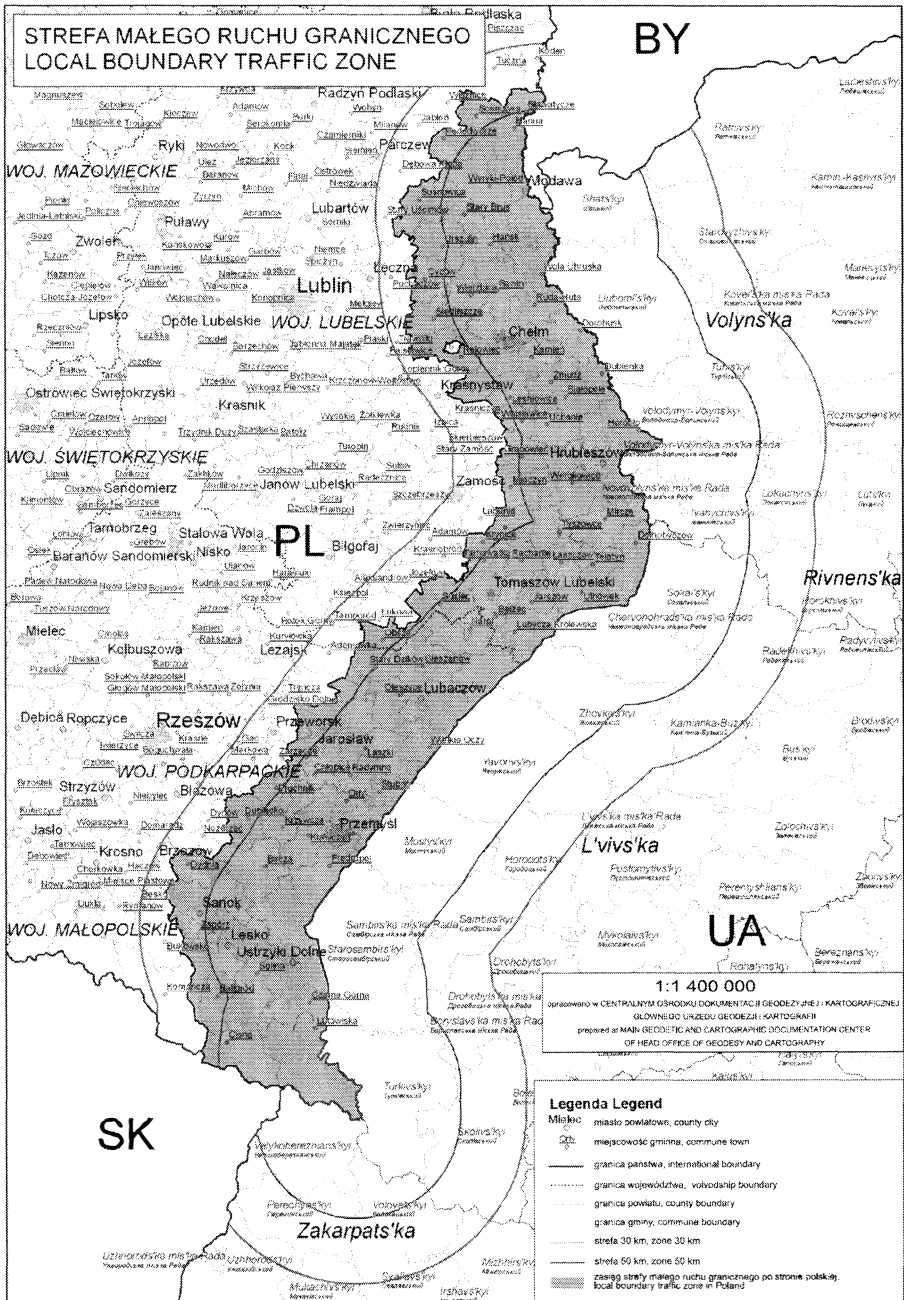
Umowa ta obejmuje swoim zasięgiem około 800 tysięcy Polaków z województw: lubelskiego i podkarpackiego oraz 1,5 miliona mieszkańców obwodów: wołyńskiego, lwowskiego i zakarpackiego (bez Lwowa i Drohobyczy) po stronie ukraińskiej⁷.

⁵ J. Szymański, *Dwustronne umowy o małym ruchu granicznym państw członkowskich z krajami sąsiedzkimi elementem liberalizacji polityki wizowej UE*, [w:] *Wybrane aspekty wpływu członkostwa państw Europy Środkowo-Wschodniej na stosunki ze wschodnimi państwami ościennymi*, M. Zdanowicz, A. Doliwa-Klepcka (red.), Temida 2, Białystok 2009, s. 79.

⁶ Dz. U. 2009, Nr 103, poz. 858.

⁷ B. Fieducik, *Instytucje małego ruchu granicznego*, [w:] *Polska w Schengen*, M. Zdanowicz (red.), Temida 2, Białystok 2009, s. 44.

Rysunek 1. Strefa małego ruchu granicznego z Ukrainą

Źródło: Mały ruch graniczny między Polską a Ukrainą, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://www.bieszczadzki.strazgraniczna.pl/static/MRG/FolderMRG.pdf>], data wejścia: 25.05.2013].

Zgodnie z umową, zezwolenie uprawnia jego posiadacza do przekraczania wspólnej granicy oraz pobytu w strefie przygranicznej do 60 dni każdorazowo od dnia przekroczenia granicy, ale nie więcej niż łącznie 90 dni w okresie każdych 6 miesięcy liczonych od dnia pierwszego przekroczenia granicy⁸.

Pierwsze zezwolenie jest wydawane na okres dwóch lat, nie dłuższy jednak niż okres ważności dokumentu podróży, natomiast kolejne zostaną wydane na okres ważności pięciu lat (warunkiem jest korzystanie z poprzedniego zezwolenia zgodnie z postanowieniami umowy dwustronnej). Koszt przyjęcia i rozpatrzenia wniosku wynosi 20 euro, lecz z opłaty są zwolnione: osoby niepełnosprawne, emeryci i renciści oraz dzieci do ukończenia 18. roku życia⁹.

Tabela 1. Liczba przekroczeń granicy w ramach małego ruchu granicznego z Ukrainą w latach 2009-2012

Ogółem		w tym:	
		z Polski	do Polski
2009	345 046	172 455	172 591
2010	3 596 411	1 798 104	1 798 307
2011	5 041 608	2 520 901	2 520 707
2012	5 969 461	2 984 695	2 984 766
Umowa o małym ruchu granicznym pomiędzy Polską a Ukrainą weszła w życie 1 lipca 2009 roku			

Źródło: *Statystyki Straży Granicznej*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://www.strazgraniczna.pl>], data wejścia: 15.05.2013].

Natomiast w czerwcu 2012 roku zakończył się proces wejścia w życie umowy o małym ruchu granicznym z Rosją¹⁰, podpisanej w Moskwie 14 grudnia 2011 roku przez ministrów spraw zagranicznych obu krajów. Obejmuje ona mieszkańców: po stronie rosyjskiej Obwodu Kaliningradzkiego (około miliona obywateli), a po stronie polskiej znacznej części województw: pomorskiego oraz warmińsko-mazurskiego, w tym miast: Gdynia, Sopot, Gdańsk, Elbląg i Olsztyn (rysunek 2.).

W ramach małego ruchu granicznego mieszkańcy strefy przygranicznej mogą przekraczać granicę polsko-rosyjską, w ramach małego ruchu granicznego, tylko drogą lądową (drogowymi i kolejowymi przejściami granicznymi) i pod warunkiem że m.in. posiadają ważne zezwolenie na przekraczanie granicy w ramach ma-

⁸ *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o zasadach małego ruchu granicznego*, podpisana w Kijowie dnia 28 marca 2008 roku, Dz. U. 2009, Nr 103, poz. 858, Art. 4.

⁹ Dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.msz.gov.pl/pl/informacje_konsularne/maly_ruch_graniczny/], data wejścia: 25.05.2013].

¹⁰ *Oświadczenie Rządowe z dnia 28 czerwca 2012 roku w sprawie mocy obowiązującej Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o zasadach małego ruchu granicznego*, podpisanej w Moskwie dnia 14 grudnia 2011 roku, Dz. U. 2012, poz. 815.

łego ruchu granicznego oraz zaświadczenia o miejscu stałego zamieszkania w strefie przygranicznej przez okres nie krótszy niż 3 lata. Opłata za rozpatrzenie wniosku i wydanie zezwolenia wynosi 20 euro. Z opłaty są zwolnione dzieci i młodzież do 16. roku życia, osoby, które przekroczyły 65 lat i inwalidzi wraz z osobami towarzyszącymi.

Rysunek 2. Obszar małego ruchu granicznego z Rosją

Źródło: *Mały ruch graniczny między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://msw.gov.pl/portal/pl/2/10135/Otwarcie_malego_ruchu_granicznego.html], data wejścia: 25.05.2013].

Tabela 2. Liczba przekroczeń granicy w ramach małego ruchu granicznego z Rosją w 2012 roku

MRG ogółem	W tym:		Obywatele RP			Cudzoziemcy		
			ogółem	w tym:		ogółem	w tym:	
	z Polski	do Polski		z Polski	do Polski		z Polski	do Polski
107 809	53 598	54 211	80 533	40 056	40 477	27 276	13 542	13 734

Umowa o małym ruchu granicznym pomiędzy Polską a Federacją Rosyjską weszła w życie 27 lipca 2012 roku

Źródło: *Statystyki Straży Granicznej*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.straz_graniczna.pl], data wejścia: 15.05.2013].

W 2012 roku wydano ponad 75 tys. (ponad 62% więcej niż w 2011 roku) zezwoleń na przekraczanie granicy w ramach małego ruchu granicznego, w tym około 18 tys. zezwoleń dla obywateli Rosji. Natomiast w 2011 roku wydano w sumie 46 175 dokumentów, czyli o około 30 tys. zezwoleń więcej. W poprzednich latach (2009-2011) liczba wydanych dokumentów wzrastała każdego roku o około 10 tys.¹¹ Zauważalna jest także duża częstotliwość przekraczania granicy na podstawie pozwoleń o małym ruchu granicznym (tabele: 1. i 2.), a przede wszystkim jej tendencja wzrostowa w przypadku Ukrainy. Świadczy to, niewątpliwie, o rosnącym zainteresowaniu małym ruchem granicznym, co przekłada się także na wymierne korzyści ekonomiczne.

Umowa o małym ruchu granicznym z Polską została ratyfikowana przez białoruski parlament 11 listopada 2010 roku, zaś podpisana przez prezydenta Białorusi w grudniu 2010 roku. Jednak nie doszło do wymiany odpowiednich not dyplomatycznych ze stroną polską, co wynika z opinii strony białoruskiej, iż „stosunki polityczne między obydwojoma krajami w chwili obecnej na to nie pozwalają”¹².

Implikacje ekonomiczne małego ruchu granicznego

Ekonomiczne aspekty małego ruchu granicznego widać wyraźnie podczas analizy wydatków poniesionych przez obywateli państw trzecich od momentu wejścia w życie umów z Ukrainą i Rosją.

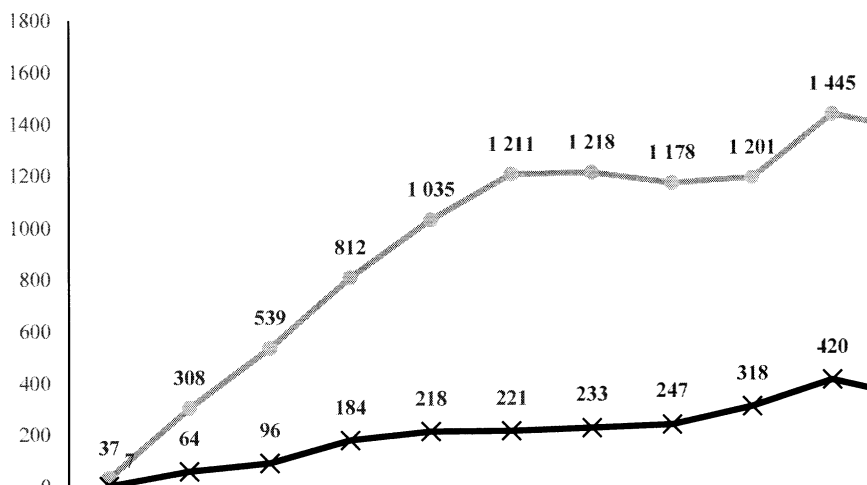
Szacunkowa wartość wydatków poniesionych w Polsce przez cudzoziemców, przekraczających granicę polsko-ukraińską w ramach małego ruchu granicznego w I kwartale 2013 roku, wyniosła 398,7 mln zł, co stanowiło 48,6% wydatków cudzoziemców przekraczających granicę polsko-ukraińską. Były to wydatki niższe w porównaniu z IV kwartałem 2012 roku o 8,0%, a w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego – o 14,4% wyższe (wykres 1.). Średnie wydatki poniesione w Polsce przez cudzoziemców przekraczających granicę polsko-ukraińską w ramach małego ruchu granicznego, w I kwartale 2013 roku wyniosły 489 zł. Wprowadzenie przepisów ułatwiających przekraczanie granicy znacząco wpłynęło na ożywienie w pasie przy granicy z Ukrainą. Świadczy o tym także dynamiczny wzrost liczby spółek z udziałem kapitału zagranicznego w strefie przygranicznej przy granicy z Ukrainą – w końcu 2012 roku było ich o 15,9% więcej niż przed rokiem. W części strefy położonej w województwie podkarpackim przyrost ten był jeszcze większy i wyniósł 20,0%¹³.

¹¹ Dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.msw.gov.pl/portal/pl/2/10701/Maly_ruch_graniczny__ponad_62_wiecej_zezwolen_w_2012.html], data wejścia: 20.05.2013].

¹² *Mały ruch graniczny – prezydent podpisał i nic nie powiedział*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://eastbook.eu/2011/06/country/belarus/bialorus-15-06-2011-maly-ruch-graniczny-%E2%80%93-prezydent-podpisał-i-nic-nie-powiedzial/>], data wejścia: 25.05.2013].

¹³ *Badanie obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w I kwartale 2013 roku*, GUS US w Rzeszowie, Warszawa–Rzeszów 2013, dokument elektro-

Wykres 1. Mały ruch graniczny oraz wydatki poniesione w Polsce przez cudzoziemców przekraczających granicę polsko-ukraińską

Źródło: *Badanie obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w I kwartale 2013 roku*, GUS US w Rzeszowie, Warszawa–Rzeszów 22. maja 2013 roku, s. 10, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pm_badanie_obrotu_tow_uslug_w_ruchu_granicz_1kw_2013.pdf, data wejścia: 25.05.2013].

Już kilka miesięcy, po wprowadzeniu ułatwień na granicy z Obwodem Kaliningradzkim, był zauważalny wzrost kontaktów handlowych pomiędzy krajami. Rosjanie korzystają z: centrów handlowych (wzrost obrotów o 10-30%), barów, restauracji czy bazy noclegowej m.in. na Pomorzu, korzystając z niższych cen. Natomiast Polacy ze strefy przygranicznej, posiadający zezwolenie w ramach małego ruchu granicznego, kupują tańsze paliwo po stronie rosyjskiej¹⁴.

Szacunkowa wartość wydatków poniesionych w Polsce przez cudzoziemców, przekraczających granicę polsko-rosyjską w ramach małego ruchu granicznego, w I kwartale 2013 roku wyniosła 18,0 mln zł, co stanowiło 15,9% wydatków cudzoziemców przekraczających ten odcinek granicy. Wartość wydatków poniesionych za granicą przez Polaków przekraczających badaną granicę wyniosła

niczny, tryb dostępu: [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pm_badanie_obrotu_tow_uslug_w_ruchu_granicz_1kw_2013.pdf, s. 10-11, data wejścia: 25.05.2013].

¹⁴ *Iwan i Wiera jadą do Europy - czyli sukces małego ruchu granicznego na polskiej granicy z Obwodem Kaliningradzkim*, dokument elektroniczny, tryb dostępu; [Gazeta.pl Trójmiasto, data wejścia: 20.05.2013]; *Mały ruch graniczny: Liczba gości z Rosji wciąż rośnie*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://www.dziennikbaltycki.pl>, data wejścia: 19.05.2013].

39,6 mln zł, co stanowiło 41,3% wydatków Polaków przekraczających ten odcinek granicy¹⁵.

Wyniki badania obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski wskazują, że zdecydowana większość osób wyjeżdża za granicę i powraca w ciągu jednego dnia, głównie w celu dokonania zakupów. Przeważają środki przeznaczone na zakup towarów, ale ponoszone są także wydatki na usługi. Należy przypuszczać, iż ważnym elementem maksymalizującym wartość ponoszonych wydatków, a tym samym korzyści ekonomiczne, jest wprowadzenie małego ruchu granicznego, ponieważ największe zmiany są widoczne w strefie przygranicznej (50 km od granicy). Ponoszone wydatki przyczyniają się, niewątpliwie, do zwiększenia liczby podmiotów gospodarczych (np. sklepów) oraz poprawy kondycji finansowej już istniejących. Dane o podobnym znaczeniu byłyby uzyskane prawdopodobnie w przypadku wprowadzenia w życie umowy o małym ruchu granicznym z Białorusią, co również przyczyniłoby się do podniesienia aktywności gospodarczej obszaru przygranicznego.

Zakończenie

W interesie Unii Europejskiej leży zapewnienie, aby granice z państwami sąsiadującymi nie stanowiły barier związanych z: handlem, wymianą społeczną i kulturalną czy współpracą regionalną¹⁶. Zniesienie barier tego rodzaju aktywności w strefie przygranicznej jest szczególnie istotne dla mieszkającej tam ludności¹⁷. Ułatwienia wprowadzone w umowach dwustronnych o małym ruchu granicznym przyczyniły się do zwiększenia handlu, co znacząco wpłynęło na ożywienie w pasie przygranicznym.

Znoszenie barier na granicach wewnętrznych Unii Europejskiej w ramach uregulowań strefy Schengen, bez wątpienia, spowodowało rozwój gospodarczy. Jednak nie należy zapominać, iż ważne są także granice zewnętrzne. Jednym z zagrożeń jest utrudnienie kontaktów z krajami trzecimi, co może uniemożliwić im m.in. procesy transformacji gospodarczej¹⁸. Sytuacja taka ma obecnie miejsce w przypadku Białorusi, gdzie względy polityczne nie pozwalają na wprowadzenie uproszczonego przekraczania granic.

Instytucja małego ruchu granicznego ma szczególne znaczenie zwłaszcza w przypadku Obwodu Kaliningradzkiego, który jest swoistą enklawą, gdyż nie należy

¹⁵ *Badanie obrotu towarów i usług...*, op. cit., s. 11-12.

¹⁶ *Rozporządzenie (WE) nr 1931/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 roku ustanawiającego przepisy dotyczące małego ruchu granicznego na zewnętrznych granicach lądowych państw członkowskich i zmieniające postanowienia Konwencji z Schengen*, Dz. U. L 405 z 30.12.2006 roku.

¹⁷ A. Doliwa-Klepacka, *Możliwości odstąpienia od reżimu wizowego przy przekraczaniu zewnętrznej granicy Unii Europejskiej*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 9, 2011, s.147.

¹⁸ A. Piekutowska, *Ekonomiczne implikacje przystąpienia do Układu z Schengen*, [w:] *Polska w Schengen*, op. cit., s. 34.

ani do terytorium Unii Europejskiej, ani do strefy Schengen, co może powodować izolację jego mieszkańców. Rozwiązaniem tego problemu może być (i jak pokazują dane GUS jest) funkcjonowanie małego ruchu granicznego.

Względy zarówno polityczne, kulturowe, społeczne, jak i ekonomiczne przemawiają za dalszymi ułatwieniami na granicach zewnętrznych Unii Europejskiej. Dlatego też instytucja małego ruchu granicznego jest rozwiązaniem wpływającym korzystnie na obszar przygraniczny i sytuację mieszkającej tam ludności.

Bibliografia

1. *Badanie obrotu towarów i usług na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w I kwartale 2013 roku*, GUS US w Rzeszowie, Warszawa–Rzeszów 22 maja 2013 roku, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/pm_badanie_obrotu_tow_uslug_w_ruchu_granicz_ikw_2013.pdf, data wejścia: 25.05.2013].
2. Dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.msw.gov.pl/portal/pl/2/10701/Maly_ruch_graniczny__ponad_62_wiecej_zezwoleń_w_2012.html, data wejścia: 20.05.2013].
3. Dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.msz.gov.pl/pl/informacje_konsulame/maly_ruch_graniczny, data wejścia: 25.05.2013].
4. Dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://www.strazgraniczna.pl>, data wejścia: 15.05.2013].
5. Doliwa-Klepcka A., *Możliwości odstąpienia od reżimu wizowego przy przekraczaniu zewnętrznej granicy Unii Europejskiej*, „Białostockie Studia Prawnicze”, z. 9, 2011.
6. Fieducik B., *Instytucje małego ruchu granicznego*, [w:] *Polska w Schengen*, M. Zdanowicz (red.), Temida 2, Białystok 2009.
7. *Iwan i Wiera jadą do Europy - czyli sukces małego ruchu granicznego na polskiej granicy z Obwodem Kaliningradzkim*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [Gazeta.pl Trójmiasto, data wejścia: 20.05.2013].
8. Maksimczuk A., Sidorowicz L., *Graniczna obsługa ruchu osobowego i towarowego w Unii Europejskiej (wybrane aspekty)*, Warszawa 2008.
9. *Mały ruch graniczny: Liczba gości z Rosji wciąż rośnie*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://www.dziennikbałtycki.pl>, data wejścia: 19.05.2013].
10. *Mały ruch graniczny między Polską a Ukrainą*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://www.bieszczadzki.strazgraniczna.pl/static/MRG/FolderMRG.pdf>, data wejścia: 25.05.2013].
11. *Mały ruch graniczny między Rzeczypospolitą Polską a Federacją Rosyjską*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://msw.gov.pl/portal/pl/2/10135/Otwarcie_malego_ruchu_granicznego.html, data wejścia: 25.05.2013].

12. *Mały ruch graniczny – prezydent podpisał i nic nie powiedział*, dokument elektroniczny, tryb dostępu: [<http://eastbook.eu/2011/06/country/belarus/bialorus-15-06-2011-maly-ruch-graniczny-%E2%80%93-prezydent-podpisal-i-nic-nie-powiedzial/>], data wejścia; 25.05.2013].
13. *Oświadczenie Rządowe z dnia 28 czerwca 2012 roku w sprawie mocy obowiązującej Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o zasadach małego ruchu granicznego, podpisanej w Moskwie dnia 14 grudnia 2011 roku*, Dz. U. 2012, poz. 815.
14. Piekutowska A., *Ekonomiczne implikacje przystąpienia do Układu z Schengen*, [w:] *Polska w Schengen*, M. Zdanowicz (red.), Białystok 2009.
15. *Rozporządzenie (WE) nr 1931/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 roku ustanawiające przepisy dotyczące małego ruchu granicznego na zewnętrznych granicach lądowych państw członkowskich i zmieniające postanowienia Konwencji z Schengen*, Dz. U. L 405 z 30.12.2006 roku.
16. *Rozporządzenie (WE) nr 562/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 marca 2006 roku ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulujących przepływ osób przez granice*, Dz. U. L 105 z 13.04.2006 roku.
17. Szymański J., *Dwustronne umowy o małym ruchu granicznym państw członkowskich z krajami sąsiedzkimi elementem liberalizacji polityki wizowej UE*, [w:] *Wybrane aspekty wpływu członkostwa państw Europy Środkowo-Wschodniej na stosunki ze wschodnimi państwami ościennymi*, M. Zdanowicz, A. Doliwa-Klepacka (red.), Temida 2, Białystok 2009.
18. *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o zasadach małego ruchu granicznego, podpisana w Kijowie dnia 28 marca 2008 roku, oraz Protokół podpisany w Warszawie dnia 22 grudnia 2008 roku, między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o zmianie Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Gabinetem Ministrów Ukrainy o zasadach małego ruchu granicznego, podpisanej w Kijowie* ku, Nr 103, poz. 858.